

Grzegorz Hass

Uczelnia Korczaka
Wydział Nauk Społeczno-Pedagogicznych
Akademia Nauk Stosowanych w Katowicach

KRYZYS BEZDOMNOŚCI MŁODZIEŻY JAKO NOWE ZJAWISKO SPOŁECZNE

Wprowadzenie

Charakteryzując współczesne młode pokolenie, podkreśla się obserwowalne ujednoczenie się młodzieńczych postaw i gustów, a także wartości i preferencji. Kontestacja norm i wartości moralnych, utylitarność, ograniczone zaufanie wobec aktywności społecznej, akceptacja odmienności, zdolności adaptacyjne to cechy, które możemy w dzisiejszych czasach przypisać tzw. globalnemu nastolatkowi. Tożsamość osób w wieku dojrzewania ukonstytuowana na podstawie powyższych atrybutów określana jest jako *tożsamość patchworkowa*, *płynna* lub *zatomizowana*, nacechowana postawą konformistyczną, uległością, posiadająca duże zdolności adaptacyjne¹.

Z uwagi na duże możliwości adaptacyjne ludzi młodych oraz zdolności asymilacyjne w odniesieniu do pojawiających się nowości, środowisko młodzieży może być traktowane jako zwierciadło epoki. Odwzorowując orientacje społeczno-kulturowe w danym okresie, może znacząco wpływać na świat nastolatków. Tak rozumiane podejście do kategorii młodzieży poprzez jej charakterystykę i opis pozwala na identyfikację zmian zachodzących w kulturze².

¹ Zob. M.A. Motyka, *Społeczno-kulturowe uwarunkowania narkomani. Skala i przyczyny zjawiska wśród młodzieży województwa podkarpackiego*, Rzeszów 2018, s. 32.

² D. Borowski, *Między dzieciństwem a dorosłością... przemiany polskiej prozy dla młodzieży w XXI wieku*, rozprawa doktorska, Kraków 2020, *passim*, <https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/277212> [18.06.2023].

Jednym z nowych zjawisk społecznych obserwowanych w tym segmencie społecznym jest coraz częściej zgłaszany kryzys bezdomności. W nielicznych publikacjach naukowych dotyczących bezdomności młodzieży i młodych dorosłych podkreślany jest fakt, że bezdomność ludzi młodych w wieku 18–25 lat zdecydowanie różni się od bezdomności osób w innych grupach wiekowych. Różne niż w przypadku ludzi dorosłych są przyczyny, konsekwencje, a także sposoby radzenia sobie z sytuacją pozostawania bez dachu nad głową. Inne też niż w przypadku osób dojrzałych wiekowo są potrzeby, oczekiwania i zasoby młodych ludzi bezdomnych. Młodzież i młodzi dorośli, doświadczając kryzysu bezdomności, narażeni są na wiele niebezpieczeństw, które mogą rzutować na ich przyszłe życie. Niewielkie doświadczenie życiowe w tej grupie sprawia, że bardziej niż inne grupy społeczne osoby te mogą być narażone na liczne zagrożenia, między innymi przemoc, w tym także przemoc seksualną, manipulację, uzależnienia.

Specyfika kryzysu bezdomności młodzieży

Bagaż negatywnych doświadczeń życiowych z okresu dzieciństwa może powodować, że osoby młode rozpoczynające dorosłe życie nie potrafią poradzić sobie z wymaganiami rynku pracy i rynku mieszkaniowego. Magdalena Mostowska wskazuje czynniki ryzyka mogące prowadzić do wystąpienia takiego kryzysu:

- a) wzrastanie w rodzinie dysfunkcyjnej, często patologicznej,
- b) uzależnienia,
- c) choroby psychiczne,
- d) opuszczenie placówki lub rodziny zastępczej,
- e) brak oparcia w najbliższej rodzinie³.

W innej publikacji tej autorki z 2022 r. eksplorującej problematykę bezdomnej młodzieży⁴ wskazuje ona na charakterystyczne cechy i zasoby ludzi młodych doświadczających kryzysu bezdomności, które wyróżniają je w populacji wszystkich osób bezdomnych. Ze względu na młody wiek osoby te mają wyższą sprawność fizyczną, szybciej nabywają nowe kompetencje, mogą kontynuować naukę, doksztalać się, są kreatywne, często uzdolnione, znają języki obce. Z uwagi na krótki okres pozostawania w sytuacji kryzysowej młodzież charakteryzuje się otwartością i motywacją do zmiany swojego położenia. Jako zasoby młodych bezdomnych wskazano potrzebę bliskości z innymi ludźmi rozumianą jako chęć

³ M. Mostowska, *Przegląd problematyki bezdomności młodzieży* [w:] *Pokonać bezdomność 2022. Ku deinstytucjonalizacji*, red. J. Wilczek, Zabrze 2022, s. 135–137.

⁴ Autorka wskazuje, że z powodu braku wypełnienia ankiety przez reprezentatywną próbę organizacji nie należy uogólniać wyników ankiety na całość sektora pomocowego z obszaru bezdomności.

pomocy innym, budowanie systemu wsparcia poza placówką, łatwość w nawiązywaniu kontaktów czy też dobrą orientację w topografii miasta. W odniesieniu do potrzeb ludzi młodych przebywających w placówkach dla osób bezdomnych największa liczba respondentów (przedstawiciele organizacji) wskazała, iż potrzeby młodych bezdomnych nie różnią się od potrzeb bezdomnych z pozostałych grup wiekowych, przebywających w placówkach pomocowych, takich jak schroniska dla osób bezdomnych, noclegownie czy ogrzewalnie⁵.

Charakterystyczne dla młodych bezdomnych potrzeby, takie jak pomoc w ukończeniu nauki, warsztaty racjonalnego gospodarowania zasobami finansowymi, pomoc w zdobyciu właściwych umiejętności interpersonalnych (budowanie prawidłowych relacji) były wskazywane najrzadziej przez organizacje. Można zatem uznać, że system wsparcia instytucjonalnego dla osób bezdomnych jest w naszym kraju niedostatecznie przygotowany na specyficzne potrzeby bezdomnej młodzieży oraz młodych dorosłych.

Wskazują na to też bariery i ograniczenia, jakie napotykać organizacje w pracy z bezdomną młodzieżą, do których można zaliczyć:

- ograniczenia natury systemowej (leżące poza organizacją oraz osobą zainteresowaną);
 - brak zameldowania w gminie przebywania (brak dokumentacji),
 - ograniczona liczba miejsc w mieszkaniach,
 - brak możliwości pomocy w znalezieniu odpowiedniego zatrudnienia,
 - brak miejsc w ośrodkach terapeutycznych dla osób z podwójną diagnozą,
 - przebywanie w placówce z osobami starszymi;
- charakter relacji między pracownikami placówek a młodzieżą, który bywa barierą ograniczającą skuteczność podejmowanych działań pomocowych;
 - brak wykwalifikowanej kadry, np. terapeutów uzależnień,
 - ograniczony kontakt ze względu na mobilność,
 - problemy w pokonywaniu nieufności;
- grupa barier wynikających ze stanu zdrowia młodzieży oraz, jak wskazano, z charakteru ludzi młodych;
 - uzależnienia,
 - choroby psychiczne, zaburzenia osobowości,
 - brak motywacji do zmiany swojego położenia, brak chęci do podejmowania działań,
 - nienawiązywanie współpracy, postawa roszczeniowa, wina po stronie innych⁶.

Zachodzi zatem duża potrzeba uwidocznienia problemu bezdomności młodzieży i młodych dorosłych poprzez współpracę środowisk decydenckich (polityków),

⁵ M. Mostowska, *Przegląd problematyki...*, s. 135–137

⁶ M. Mostowska, *Diagnoza sytuacji młodych osób w kryzysie bezdomności [w:] Pokonać bezdomność 2022. Ku deinstytucjonalizacji*, red. J. Wilczek, Zabrze 2022, s. 143–146.

naukowych oraz praktyków zajmujących się bezdomnością w naszym kraju. Może to być przyczynkiem do tworzenia innowacyjnych rozwiązań odpowiadających na potrzeby ludzi młodych w ramach tworzenia różnych polityk społecznych.

Odpowiedzią na postulat, iż istnieje duża potrzeba dogłębnej analizy sytuacji młodych bezdomnych w Polsce z uwzględnieniem specyficznych uwarunkowań i potrzeb młodzieży i młodych dorosłych pozostających w sytuacji bezdomności, jest opublikowany w 2023 r. przez Fundację Po Drugie raport *Dodaj mnie. Bezdomność młodzieży i młodych dorosłych w Polsce*. Raport powstał w ramach realizowanego przez Fundację Po Drugie projektu *Dodaj mnie*, skierowanego do bezdomnej młodzieży⁷. W badaniu, w którym bezdomna młodzież i młodzi dorośli występowali w charakterze ekspertów przez doświadczenie, ukazane zostały między innymi specyficzne cechy kryzysu bezdomności ludzi młodych.

Autorzy wspomnianej publikacji zwracają uwagę na fakt, że zidentyfikowanie młodego człowieka nieposiadającego dachu nad głową odbywa się bardzo często na skutek podejmowania działań pomocowych przez profesjonalistów, streetworkerów i pracowników organizacji pozarządowych z innego powodu niż brak bezpiecznego schronienia. Na podstawie wyników badań oraz dostępnej literatury we wspomnianym raporcie ukazane zostały specyficzne cechy bezdomności ludzi młodych i młodych dorosłych. Należą do nich:

- a) omijanie przez młodzież bezdomną instytucji świadczących pomoc osobom w kryzysie bezdomności;
- b) brak rozpoznania dokładnej skali zjawiska bezdomności młodzieży z uwagi na przyjmowane w badaniach różne kryteria wiekowe, zasięg badań (krajowe lub lokalne) czy też z powodu okresów, w których zostały przeprowadzone;
- c) ukrywanie przez młodzież bezdomną swojego statusu poprzez ubieranie się i zachowywanie w przestrzeni społecznej w sposób typowy dla tej grupy wiekowej;
- d) koncentracja w obrębie dużych aglomeracji miejskich;
- e) charakterystyczne sposoby radzenia sobie z kryzysem.

Wszystkie te cechy zostały wskazane jako typowe dla zjawiska bezdomności młodzieży i młodych dorosłych, co powoduje, że o bezdomności młodzieży można mówić w kategorii niewidzialności zjawiska społecznego⁸. W raporcie Marek Motyka prezentuje niewidzialność zjawiska bezdomności młodzieży rozumianą na kilka sposobów.

1. *Niewidzialność świadoma*, jako wynik świadomych i zaplanowanych działań zaradczych młodzieży, mających na celu kamuflowanie i ukrywanie swojej skrajnie trudnej sytuacji życiowej (utrzymanie higieny osobistej, wymiana zużytej odzieży w punktach ogólnie dostępnych oraz omijanie miejsc, w których

⁷ M. Granosik, M. Motyka, R. Szczepanik, *Dodaj mnie. Bezdomność młodzieży i młodych dorosłych w Polsce*, Fundacja Po Drugie, Warszawa 2023.

⁸ *Ibidem*, s. 11–12.

gromadzą się osoby bezdomne, to działania podejmowane przez młodzież w celu zamaskowania zewnętrznych oznak bezdomności).

2. *Niewidzialność nieuświadomiona*, będąca wynikiem działania psychologicznych mechanizmów obronnych, za pomocą których młodzi ludzie próbują zakamuflować doświadczanie kryzysu bezdomności poprzez zniekształcanie odbioru rzeczywistej sytuacji życiowej.
3. *Niewidzialność jako przejaw instytucjonalnej bezwładności*. Autorzy raportu wskazują na wiele przyczyn tego typu niewidzialności zjawiska bezdomności młodzieży i młodych dorosłych. Należą do nich m.in:
 - a) zaniedbania w systemie wczesnego wykrywania zagrożeń i nieprawidłowości związanych z rozwojem psychofizycznym dzieci i młodzieży w środowiskach rodzinnych, jak też instytucjach powołanych do sprawowania opieki nad osobą małoletnią;
 - b) brak systemowego wsparcia lub kontynuacji procesu usamodzielniania się po opuszczeniu przez młodego człowieka placówki sprawującej pieczę instytucjonalną po ukończeniu 18 roku życia lub środowisko rodzinne z dysfunkcjami;
 - c) brak odpowiedniego przygotowania pracowników instytucji pomocowych świadczących wsparcie osobom bezdomnym do pracy z młodzieżą, co może utrudniać nawiązanie relacji pomocowej z osobą młodą pozostającą bez dachu nad głową;
 - d) deficyt infrastruktury pomocowej dedykowanej grupie wiekowej 18–25 lat, w której osoby młode doświadczające bezdomności mogłyby w bezpiecznych warunkach nabywać umiejętności radzenia sobie z trudnościami związanymi z wchodzeniem w dorosłe życie.
4. *Niewidzialność bezdomności młodzieży jako konsekwencja niewidoczności zjawiska w przestrzeni publicznej i społecznej*. Autor zwraca uwagę na trudności związane z identyfikacją osoby młodej doświadczającej bezdomności, jak też znaczący brak badań naukowych w tej grupie społecznej⁹.

Biorąc pod uwagę tak specyficzne uwarunkowania kryzysu bezdomności młodzieży i młodych dorosłych projektowanie odpowiednich działań pomocowych powinno odbywać się już na poziomie tworzenia polityki społecznej, a nie tylko w obrębie oddziaływań systemu pomocy społecznej.

Sposoby radzenia sobie z kryzysem

W kryzysie bezdomności młodzieży, który nacechowany jest dużą dynamiką, ludzie młodzi używają różnych metod i technik świadomych lub nieświadomych

⁹ *Ibidem*, s. 23–47.

mionych do przezwyciężenia skrajnie trudnej sytuacji życiowej, w jakiej się znaleźli. Jednym z charakterystycznych sposobów akceptacji swojego trudnego położenia przez młodych dorosłych doświadczających bezdomności jest wypieranie, a raczej odbieranie swojej sytuacji jako specyficzny styl życia. Zmiana miejsc pobytu, imprezowanie, duża mobilność czy też częsta zmiana pracy to zachowania, które mogą być społecznie akceptowalne dla całej populacji ludzi młodych. Taka postawa powodowana często ogromnym wstydem przed piętnem osoby bezdomnej, zażenowaniem, czy nawet swego rodzaju zaskoczeniem powoduje, że przez pierwszy okres doświadczania bezdomności ludzie młodzi pozostają w sytuacji oporu wobec siebie i otoczenia¹⁰. Strategia kamuflażu używana przez osoby młode pozostające w kryzysie bezdomności to niwelowanie wszelkich oznak fizycznych wskazujących na pozostawanie bez dachu nad głową. Ludzie młodzi dbają o higienę osobistą, możliwie często korzystają wówczas z dostępnych łaźni miejskich. Często wymieniają zużyta odzież, przebywają w miejscach, w których gromadzi się młodzież. Zwykle starają się dbać o regularne odżywianie, czy też nocować w miejscach bezpiecznych, u znajomych lub osób przygodnych niedawno poznanych. Posiadanie telefonu komórkowego lub innych gadżetów elektronicznych jest ważnym atrybutem z punktu widzenia niewyróżniania się wśród rówieśników. Zadbany wygląd z jednej strony jest sposobem na nieutożsamianie się z populacją osób bezdomnych, a z drugiej sposobem na pozyskiwanie środków finansowych i rzeczowych potrzebnych do przeżycia na ulicy. Taka postawa ludzi młodych doświadczających sytuacji bezdomności pozwala im widzieć siebie jako osoby zaradne, jednak w rzeczywistości jest oznaką pogłębiającego się kryzysu. Podejmowanie tego typu działań zaradczych może stanowić efekt działania mniej uświadomionych psychologicznych mechanizmów obronnych stosowanych przez młodzież w kryzysie bezdomności. Przekłamany w ten sposób odbiór rzeczywistości może łagodzić stres i napięcie związane z niekorzystną zmianą swojej sytuacji życiowej.

Uaktywnienie się tego typu mechanizmów obronnych powoduje, że nastąpić może zaprzeczanie występowania trudnych okoliczności życiowych, a nawet ich pomijanie, pomniejszanie skali i skutków, racjonalizowanie, koloryzowanie wspomnień lub myślenie marzeniowe¹¹. Innym świadomym sposobem na nieodczuwanie skutków kryzysu bezdomności jest używanie przez ludzi młodych środków psychoaktywnych, w tym alkoholu. Trudne położenie, w jakim znajdują się młodzi bezdomni, nacechowane poczuciem wstydu, bezradności, osamotnienia, krzywdy, powoduje, że osoby te poszukują wszelkich dostępnych metod i środków, które

¹⁰ *Ibidem*, s. 79.

¹¹ M. Mrozowicz-Wrońska, *Mechanizmy obronne – teoria, pomiar, eksperyment*, Poznań 2021, s. 11–12.

przynoszą ulgę. Są często wynikiem konstytuowania się psychologicznych mechanizmów uzależnienia, do których należy zaliczyć między innymi mechanizm nałogowego regulowania uczuciami (MNRU)¹², który uruchomiony poprzez działanie środka chemicznego może prowadzić do jego nadużywania w przyszłości. Uzależnienia w grupie osób młodych pozostających bez dachu nad głową są często konsekwencją poszukiwania realnych rozwiązań pozwalających na nieodczuwanie nieprzyjemnych stanów psychicznych: poczucia odrzucenia, samotności, nietolerancji, piętna osoby niezaradnej, bezwartościowej¹³.

Młodzież, która znalazła się w sytuacji pozostawania bez dachu nad głową, wykorzystując swoją kreatywność, często podejmuje instynktowne działania mające na celu poradzenie sobie z trudną sytuacją w sposób spontaniczny i dostępny w danej sytuacji. Może to być całonocna podróż środkami komunikacji miejskiej w wielkim mieście, a co za tym idzie, możliwość ogrzania się i uzyskania choćby kilku chwil spokojnego snu, pobyt w całonocnych klubach i dyskotekach lub w otwartych do późna galeriach handlowych, jak też pobyt w miejscach niemieszkalnych w mieście lub na terenie ogródków działkowych, gdzie wejść mogą tylko osoby wtajemniczone. W okresie letnim młodzież bezdomna często podejmuje sezonowe zatrudnienie w rejonach turystycznych, co wiąże się wówczas z pozyskaniem tymczasowego zakwaterowania¹⁴. Przedstawione powyżej sposoby radzenia sobie przez ludzi młodych w sytuacji kryzysowej, jaką jest bezdomność, kumulująca bardzo często w osobie jednego młodego człowieka cały konglomerat problemów natury psychicznej, społecznej czy też formalnej, z jednej strony może ukazywać ogromny potencjał umiejętności, zasobów oraz sił życiowych, jakimi dysponują ludzie młodzi doświadczający bezdomności, z drugiej zaś wskazuje na obszary wsparcia, które wydają się być elementem koniecznym na drodze do przezwyciężenia kryzysu bezdomności.

Bezdomność młodzieży – dostępne statystyki

Jedynym źródłem danych ilościowych dotyczących skali zjawiska bezdomności młodzieży w naszym kraju jest Ogólnopolskie badanie liczby osób bezdomnych, które odbywa się co 2 lata od 2009 r., a jego inicjatorem jest Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej.

Karolina Gajda w artykule opublikowanym w 2020 r. pokazuje, że liczba młodych bezdomnych zmienia się w kolejnych edycjach wskazanego badania i ma

¹² J. Mellibruda, *Psycho-bio-społeczna koncepcja uzależnienia od alkoholu*, „Alkoholizm i Narkomania” 1997, nr 3(28), s. 280.

¹³ M. Granosik, M. Motyka, R. Szczepanik, *Dodaj mnie...*, s. 30–31.

¹⁴ *Ibidem*, s. 12.

charakter malejący¹⁵. W raporcie ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych z lutego 2019 r. opublikowanego na stronie internetowej ministerstwa w formie wykresu liczba osób bezdomnych w przedziale wiekowym 18–25 lat wyniosła 784 osoby przy ogólnej populacji 30 330 wszystkich badanych, co stanowi niecałe 2,6% badanych osób doświadczających bezdomności w Polsce¹⁶.

W tym samym badaniu, dotyczącym miasta stołecznego Warszawy, osoby młode pozostające w kryzysie bezdomności przebywające na terenie miasta stanowiły 3% ogółu badanej populacji. Wartym odnotowania jest fakt, że wśród osób bezdomnych w powyższym badaniu w Warszawie w 2019 r. dzieci oraz młodzież w grupie wiekowej 0–17 lat stanowiły 4% ogółu badanych¹⁷.

Według diagnozy z 2021 r. na terenie Warszawy w miejscach noclegowych przygotowanych dla osób w kryzysie bezdomności tylko 1,43% ogółu respondentów stanowiły osoby młode w wieku 18–25 lat¹⁸.

Na podstawie statystyk znajdujących się w zasobach jednej z kilku organizacji pozarządowych oferujących wsparcie osobom do 25 roku życia bez stabilnego zamieszkania na terenie Warszawy – Fundacji Po Drugie – widać znaczący wzrost liczby osób młodych doświadczających bezdomności zgłaszających się po pomoc. W 2019 r. było to poniżej 100 osób, natomiast w roku 2022 po pomoc do Fundacji Po Drugie zgłosiło się 225 osób dorosłych w wieku 18–25 lat¹⁹.

Na taką sytuację wpływ mogły mieć takie czynniki jak:

- pandemia, która poprzez izolację społeczną spowodowała zaburzenia funkcjonowania systemów rodzinnych, społeczności lokalnych, szkół czy placówek wychowawczych oraz innych instytucji w szeroko rozumianej ochronie zdrowia. Z powodu izolacji można zaobserwować znaczne pogorszenie się stanu zdrowia psychicznego oraz funkcjonowania psychologicznego ludzi młodych. Zostało to zauważone w Rezolucji Parlamentu Europejskiego z 17 lutego 2022 r.²⁰;

¹⁵ Gajda K., *Ścieżki bezdomności młodych bezdomnych krakowskich*, „Youth in Central and Eastern Europe” 2020, nr 6(11), s. 83.

¹⁶ Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, *Wyniki Ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych – Edycja 2019*, <https://www.gov.pl/web/rodzina/wyniki-ogolnopolskiego-badania-liczby-osob-bezdomnych-edycja-2019> [dostęp: 18.06.2023].

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Diagnoza sytuacji osób doświadczających bezdomności na terenie miasta stołecznego Warszawy*, <https://wsparcie.um.warszawa.pl/problematyka-bezdomnosci-w-warszawie> [18.06.2023].

¹⁹ Opracowanie własne (statystyki osób, którym udzielono wsparcia w Fundacji Po Drugie w formie zamieszkania w mieszkaniu treningowym lub w Domu dla młodzieży, a także skierowanych do innych placówek na terenie Warszawy z powodu braku miejsc, a korzystających ze wsparcia specjalistów Fundacji).

²⁰ *Resolution on empowering European youth: post-pandemic employment and social recovery*, 2021/2952(RSP), [https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2021/2952\(RSP\)](https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2021/2952(RSP)) [18.06.2023].

- wojna w Ukrainie w wyniku, której obserwujemy zdecydowany wzrost cen najmu lokali mieszkalnych spowodowany napływem dużej ilości uchodźców wojennych z Ukrainy, a także malejącą liczbę mieszkań na wynajem w szczególności w dużych miastach w Polsce;
- inflacja mająca znaczący wpływ na zmniejszającą się liczbę małych i średnich przedsiębiorstw, w których młodzi ludzie znajdowali zatrudnienie, a także na tworzenie się nowych miejsc pracy.

W ostatnich latach opublikowano kilka raportów z badań jakościowych, odnoszących się do sytuacji ludzi młodych w kryzysie bezdomności, przygotowanych przez organizacje pozarządowe. Celem badania przeprowadzonego przez Stowarzyszenie Program Stacja w 2015 r. było pozyskanie danych służących do formułowania zaleceń do programów pomocowych skierowanych do młodzieży w wieku 18–26 lat pozostającej w kryzysie bezdomności lub nią zagrożonej. W raporcie przedstawiona została diagnoza przyczyn bezdomności ludzi młodych. Badania prowadzone były w trakcie spacerów badawczych przy pomocy wywiadów fokusowych, wywiadów pogłębionych oraz wywiadów szeptanych²¹.

Raport z badania przeprowadzonego w 2019 r. przez Fundację Po Drugie w Warszawie ukazuje analizę życia codziennego osób młodych w wieku 17–25 lat pozostających bez stabilnego zamieszkania w Warszawie. Narzędziem badawczym były wywiady fokusowe przeprowadzone metodą epizodów²². W kolejnym raporcie z badania z 2019 r. ukazano nastawienie uczestników projektów mieszkań treningowych realizowanych przez Fundację Po Drugie do regulaminów tych mieszkań, a także roli oferowanego wsparcia przez fundację w procesie pokonywania trudności na drodze do usamodzielnienia się młodych bezdomnych²³.

W 2021 r. opublikowany został raport z badania ukazujący działalność organizacji pozarządowej Fundacji Po Drugie zajmującej się wsparciem młodzieży i młodych dorosłych doświadczających kryzysu bezdomności. W raporcie wskazano zasady i formy udzielanej pomocy osobom młodym pozostającym w kryzysie bezdomności zgłaszającym się do Fundacji Po Drugie, a także specyficzne potrzeby i problemy osób bezdomnych w przedziale wiekowym 18–25 lat. Badania przeprowadzono metodą fokusową²⁴.

²¹ M. Tędziągolska, W. Gola, K. Rżanek, P. Woźniakowska, *Problem bezdomności młodzieży i młodych dorosłych w Warszawie. Diagnoza sytuacji*, Stowarzyszenie Program Stacja, Warszawa 2015.

²² M. Czapnik-Jurak, *Warszawska diagnoza sytuacji mieszkaniowej młodzieży 17–25 lat zagrożonej lub dotkniętej bezdomnością. Raport z badania*, Fundacja Po Drugie, Warszawa 2019, https://podrugie.pl/wp-content/uploads/2020/11/raport-poprawiony_2.pdf [18.06.2023].

²³ A. Cieślukowska-Ryczko, G. Dobińska, *Wspieranie procesu usamodzielniania byłych wychowanków placówek wychowawczych i resocjalizacyjnych. Doświadczenia uczestników projektu mieszkań treningowych*, „Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne” 2020, 9(2), s. 109–126.

²⁴ M. Granosik, *Raport z działań dotyczących Fundacji Po Drugie, zrealizowany w ramach projektu: Trampolina do bezpiecznej dorosłości – Program przeciwdziałania bezdomności wśród młodzieży i młodych dorosłych 2021*, <https://podrugie.pl/publikacje/> [18.06.2023].

W 2022 r. opublikowane zostały wyniki badania mającego na celu rozpoznanie udziału osób młodych doświadczających bezdomności w grupie korzystających z ofert systemowego wsparcia dedykowanego do wszystkich grup wiekowych populacji osób bezdomnych w Polsce. Badania przeprowadzono przy pomocy ankiety internetowej²⁵.

W opublikowanym w 2023 r. raporcie z badań przeprowadzonych wśród podopiecznych Fundacji Po Drugie zaprezentowano szeroki zakres tematyczny kwestii społecznej, jaką jest bezdomność młodzieży i młodych dorosłych w Polsce. Przedstawiono specyficzny charakter bezdomności ludzi młodych w przedziale wiekowym 18–25 lat z uwzględnieniem potrzeb i oczekiwań młodzieży jako beneficjentów działań pomocowych. Ważnym elementem raportu jest wskazanie na charakterystyczne dla osób młodych przyczyny i uwarunkowania kryzysu bezdomności. Badanie przeprowadzono w ramach 12 spotkań eksperckich zróżnicowanych tematycznie, w których młodzież miała status ekspertów przez doświadczenie²⁶.

Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności w publikacji *Pokonać bezdomność 2022. Ku deinstytucjonalizacji* na platformie tematycznej dotyczącej bezdomności młodzieży zwraca uwagę na konieczność podjęcia działań prewencyjnych, a nie tylko reaktywnych na poziomie europejskim, krajowym i lokalnym. Ważnym jest, jak wskazują autorzy, aby podejmować działania mogące przeciwdziałać powstawaniu zjawiska na wielu poziomach życia społecznego, tj. edukacji, rodziny, mieszkalnictwa czy szeroko rozumianych działań w ramach systemu pomocy społecznej. Opinię tę podziela ją w większości autorzy przywołanych wyżej publikacji.

Metody wsparcia dla młodzieży w kryzysie bezdomności

Podejmowanie działań mających na celu wsparcie osób młodych w wieku 18–25 lat pozostających w kryzysie bezdomności wymaga dużego zaangażowania sił i środków finansowych na poziomie europejskim, jak i krajowym. Tworzenie odpowiednich polityk, programów wsparcia czy konsultowanie właściwych dostępnych praktyk na wielu płaszczyznach życia społecznego, takich jak: edukacja, wychowanie, pomoc społeczna i mieszkalnictwo, mogą i powinny być działaniami pożądanymi. Na poziomie regionalnym i lokalnym diagnozowanie zjawiska bezdomności młodzieży i młodych dorosłych oraz wdrażanie odpowiednich rozwiązań wydaje się być kluczowym dla budowania systemowego

²⁵ M. Mostowska, *Diagnoza...*, s. 135–141.

²⁶ M. Granosik, M. Motyka, R. Szczepanik, *Dodaj mnie...*, *passim*.

wsparcia osób młodych pozostających bez dachu nad głową. Należy zauważyć, że zjawisko bezdomności ludzi młodych jest niedostatecznie opisane w literaturze przedmiotu, a jego dynamika nie jest znana. To powoduje, że można uznać, iż jest ono marginalizowane, czego przykładem może być między innymi fakt, że w kluczowych dokumentach z punktu widzenia polityki społecznej, takich jak: ustawy, rozporządzenia, oficjalne diagnozy, raporty czy strategie, zjawisko bezdomności młodzieży i młodych dorosłych jest niedostatecznie widoczne²⁷.

Z doświadczeń organizacji sektora samorządowego i pozarządowego, wspierających ludzi młodych w wieku 18–25 lat pozostających bez dachu nad głową, wynika, że duża część populacji młodych bezdomnych w przeszłości wychowywała się w pieczy zastępczej instytucjonalnej i rodzinnej oraz w wielu typach placówek. Z oficjalnych danych wynika, że rocznie kilka tysięcy młodych osób opuszcza pieczę zastępczą lub inne placówki. Zatem monitorowanie losów tych młodych ludzi podejmujących trud samodzielnego życia w kontekście działań prewencyjnych jest zadaniem pożądanym i całkowicie uzasadnionym.

Z wyników badań opublikowanych przez M. Mostowską w 2022 r. wynika, że regionalne ośrodki pomocy społecznej nie gromadzą w sposób systematyczny danych na temat losów ludzi młodych opuszczających pieczę zastępczą. Od 2021 r. Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, ograniczając zakres danych w sprawozdaniu MRPiPS-03 (*Sprawozdanie z udzielonych świadczeń w naturze i w usługach*), w praktyce zaprzestało gromadzenia szczegółowych informacji na temat mieszkalnictwa chronionego oraz liczby osób usamodzielniających się opuszczających wybrane typy placówek opiekuńczo-wychowawczych, zakładów poprawczych, schronisk i innych placówek (dział 6A). Jak podkreśla autorka publikacji, dane liczbowe otrzymane z MOPR-ów i ROPS-ów mają charakter wrywkowy i niekompletny, w związku z czym nie ma możliwości dokonania na ich podstawie dogłębnej analizy sytuacji mieszkaniowej młodzieży, która opuszcza pieczę zastępczą. Wymienione wcześniej instytucje nie monitorują w sposób systematyczny losów ludzi młodych, którzy opuścili pieczę zastępczą lub inną instytucję wychowawczą i nie ubiegają się o przyznanie środków na usamodzielnienie lub kontynuowanie nauki. Tego typu bariery instytucjonalne w znacznym stopniu ograniczają podejmowanie działań weryfikacyjnych dotychczasowych polityk skierowanych do tej grupy ludzi młodych zagrożonych bezdomnością, jak też utrudniają wprowadzanie innowacyjnych rozwiązań systemowych uwzględniających specyficzne potrzeby młodzieży i młodych dorosłych²⁸.

²⁷ M. Tylman, *Dorosła młodzież w kryzysie bezdomności – kluczowe rekomendacje* [w:] J. Wilczek, *Pokonać bezdomność 2022. Ku deinstytucjonalizacji*, red. J. Wilczek, Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności, Zabrze 2022, s. 156.

²⁸ M. Mostowska, *Diagnoza...*, s. 147–149.

Na podstawie dostępnych danych nie ma możliwości oszacowania, jak liczna wśród populacji ludzi młodych zmagających się z kryzysem bezdomności jest grupa młodzieży opuszczająca placówki wsparcia instytucjonalnego i pieczę zastępczą.

Badacze zjawiska bezdomności w Polsce wskazują, że młodzież opuszczająca różnego typu instytucje wychowawcze jest grupą w dużej mierze zagrożoną bezdomnością, a podejmowanie działań pomocowych w tym okresie może być skutecznym i pożądanym elementem wsparcia. Zindywidualizowany charakter pomocy, długoterminowe wsparcie psychologiczne, pomoc i towarzyszenie w procesie usamodzielniania się po otrzymaniu zakwaterowania to niezbędne elementy odpowiedzialnych działań skierowanych do młodzieży opuszczającej instytucje²⁹.

We wspomnianym już wcześniej raporcie opublikowanym w 2023 r. jego autorzy, specjaliści oraz młodzież występująca w roli ekspertów przez doświadczenie wskazywali na mnogość barier i deficytów systemu wsparcia dla młodzieży i młodych dorosłych pozostających w kryzysie bezdomności lub nią zagrożonych, do których zaliczyć należy łączenie zjawiska bezdomności młodzieży i młodych dorosłych ze zjawiskiem bezdomności ogólnie. Według autorów, w przypadku bezdomności ludzi młodych do czynienia mamy ze zjawiskiem społecznym, które wymaga innego niż bezdomność ludzi w wieku zaawansowanym definiowania i rozumienia, wymaga innych sposobów reagowania:

- umiejętności osób w systemie przygotowywania do pracy w sektorze pomocowym na wszystkich poziomach kształcenia akademickiego oraz instytucjonalnego;
- występuje deficyt procedur uwarunkowanych zapisami prawnymi pozwalających na podejmowanie działań systemowych dostosowanych do tej grupy wiekowej;
- brak właściwych oddziaływań pomocowych na poziomie instytucjonalnym zaprojektowanych dla ludzi młodych doświadczających bezdomności, ale też nią zagrożonych zapewniających np. ciągłość wsparcia instytucjonalnego;
- nieobecność w systemie wsparcia dla młodzieży zagrożonej bezdomnością placówek świadczących pomoc dostosowaną do potrzeb ludzi młodych w okresie adaptacji pomiędzy środowiskiem dotychczasowym a nową sytuacją wchodzenia w samodzielność życiową³⁰.

Zakończenie

Istotną przeszkodą w uzyskaniu rzeczywistego wsparcia przez młodzież pozostającą bez dachu nad głową jest brak informacji na temat miejsc, w których

²⁹ M. Dębski (red.), *Problem bezdomności w Polsce. Wybrane aspekty – diagnoza Zespołu Badawczego*, Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności, Gdańsk 2011, *passim*.

³⁰ M. Granosik, M. Motyka, R. Szczepanik, *Dodaj mnie...*, s. 100.

młody człowiek znajdujący się w kryzysie bezdomności mógłby otrzymać realną i adekwatną do potrzeb pomoc³¹. Nie jest to odosobniona opinia na temat tych trudności. W raporcie opublikowanym przez Stowarzyszenie Program Stacja w 2015 r. niedostateczny lub całkowity brak wiedzy na temat placówek pomocowych jest wskazywany jako istotna bariera w podejmowaniu przez młodzież bezdomną działań zaradczych³².

Tak zróżnicowany i liczny konglomerat barier i niedoskonałości systemowych w procesie wsparcia ludzi młodych doświadczających wykluczenia społecznego wskazuje na pilną potrzebę zmiany sposobu myślenia o bezdomności młodzieży i młodych dorosłych w kontekście projektowania i wdrażania skutecznych i odpowiednich metod reagowania na tak specyficzne zjawisko społeczne.

Redukcja zjawiska wymaga współpracy wielu środowisk mających wpływ na pomoc młodzieży na różnych etapach dojrzewania społecznego i usamodzielniania się. Należy również podejmować badania empiryczne, które pozwolą zarówno na identyfikację tego zjawiska, jak i spowodują, że stanie się ono bardziej widoczne.

Bibliografia

- Cieślukowska-Ryczko A., Dobińska G., *Wspieranie procesu usamodzielniania byłych wychowanków placówek wychowawczych i resocjalizacyjnych. Doświadczenia uczestników projektu mieszkań treningowych*, „Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne” 2020, 9(2), s. 109–126.
- Dębski M., (red.), *Problem bezdomności w Polsce. Wybrane aspekty – diagnoza Zespołu Badawczego*, Pomorskie Forum na rzecz Wychodzenia z Bezdomności, Gdańsk 2011.
- Gajda K., *Ścieżki bezdomności młodych bezdomnych krakowskich*, „Youth in Central and Eastern Europe” 2020, nr 6(11), s. 81–87.
- Granosik M., Motyka M., Szczepanik R., *Dodaj mnie. Bezdomność młodzieży i młodych dorosłych w Polsce*, Fundacja Po Drugie, Warszawa 2023.
- Mellibruda J., *Psycho-bio-społeczna koncepcja uzależnienia od alkoholu*, „Alkoholizm i Narkomania” 1997, nr 3(28), s. 278–306.
- Motyka M.A., *Społeczno-kulturowe uwarunkowania narkomani. Skala i przyczyny zjawiska wśród młodzieży województwa podkarpackiego*, Wydawnictwo UR, Rzeszów 2018.
- Mostowska M., *Diagnoza sytuacji młodych osób w kryzysie bezdomności [w:] Pokonać bezdomność 2022. Ku deinstytucjonalizacji*, red. J. Wilczek, Zabrze 2022, s. 142–149.

³¹ *Ibidem*, s. 91–94.

³² M. Tędziogolska, W. Gola, K. Rżanek, P. Woźniakowska, *Problem bezdomności młodzieży...*, s. 51.

- Mostowska M., *Przegląd problematyki bezdomności młodzieży* [w:] *Pokonać bezdomność 2022. Ku deinstytucjonalizacji*, red. J. Wilczek, Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności, Zabrze 2022, s. 135–141.
- Mrozowicz-Wrońska M., *Mechanizmy obronne – teoria, pomiar, eksperyment*, Wydawnictwo Rys, Poznań 2021.
- Tędziągolska M., Gola W., Rżanek K., Woźniakowska P., *Problem bezdomności młodzieży i młodych dorosłych w Warszawie. Diagnoza sytuacji*, Stowarzyszenie Program Stacja, Warszawa 2015.
- Tylman M., *Dorośla młodzież w kryzysie bezdomności – kluczowe rekomendacje* [w:] *Pokonać bezdomność 2022. Ku deinstytucjonalizacji*, red. J. Wilczek, Ogólnopolska Federacja na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności, Zabrze 2022.

Netografia

- Borowski D., *Między dzieciństwem, a dorosłością...przemiany polskiej prozy dla młodzieży w XXI wieku*, rozprawa doktorska, Kraków 2020, <https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/277212> [dostęp: 18.06.2023].
- Czapnik-Jurak M., *Warszawska diagnoza sytuacji mieszkaniowej młodzieży 17–25 lat zagrożonej lub dotkniętej bezdomnością. Raport z badania*, Fundacja Po Drugie, Warszawa 2019, https://podrugie.pl/wp-content/uploads/2020/11/raport-poprawiony_2.pdf [dostęp: 18.06.2023].
- Diagnoza sytuacji osób doświadczających bezdomności na terenie miasta stołecznego Warszawy*, <https://wsparcie.um.warszawa.pl/problematyka-bezdomnosc-w-warszawie> [dostęp: 18.06.2023].
- Granosik M., *Raport z działań dotyczących Fundacji Po Drugie, zrealizowany w ramach projektu: Trampolina do bezpiecznej dorosłości – Program przeciwdziałania bezdomności wśród młodzieży i młodych dorosłych 2021*, <https://podrugie.pl/publikacje/> [dostęp: 18.06.2023].
- Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, *Wyniki Ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych – Edycja 2019*, <https://www.gov.pl/web/rodzina/wyniki-ogolnopolskiego-badania-liczby-osob-bezdomnych-edycja-2019> [dostęp: 18.06.2023].
- Resolution on empowering European youth: post-pandemic employment and social recovery, 2021/2952(RSP)*, [https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2021/2952\(RSP\)](https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2021/2952(RSP)) [dostęp: 18.06.2023].

CRISIS OF YOUTH HOMELESSNESS AS A NEW SOCIAL PHENOMENON

Abstract

The scale of youth homelessness in the European Union and Poland is little known and insufficiently verified in research. The article presents youth homelessness as a new social phenomenon, taking into account the specific features of the youth homelessness crisis. It describes how young people cope with the crisis situation and what the forms of support for young people experiencing homelessness are. Available statistics showing the scale of the phenomenon of youth and young adult homelessness in the world and in Poland are presented. Attention was drawn to the invisibility of the phenomenon of youth and young adult homelessness, which can be a significant obstacle to building and implementing responsible evidence-based policies targeting young people in the 18–25 age group.

Keywords: youth, homelessness crisis, becoming independent, invisibility of youth homelessness

KRYZYS BEZDOMNOŚCI MŁODZIEŻY JAKO NOWE ZJAWISKO SPOŁECZNE

Streszczenie

Skala zjawiska bezdomności młodzieży w Unii Europejskiej i w Polsce jest mało znana, a przy tym niedostatecznie zweryfikowana w badaniach. W artykule przedstawiono bezdomność młodzieży jako nowe zjawisko społeczne z uwzględnieniem specyficznych cech kryzysu bezdomności ludzi młodych. Opisano, jak młodzież radzi sobie w sytuacji kryzysu i jakie są formy wsparcia osób młodych doświadczających bezdomności. Przedstawiono dostępne statystyki ukazujące skalę zjawiska bezdomności młodzieży oraz młodych dorosłych na świecie i w Polsce. Zwrócono uwagę na niewidzialność zjawiska bezdomności młodzieży i młodych dorosłych, która może być znaczącą przeszkodą w budowaniu oraz wprowadzaniu w życie odpowiedzialnej polityki opartej na dowodach, skierowanej do osób młodych w grupie wiekowej 18–25 lat.

Słowa kluczowe: młodzież, kryzys bezdomności młodzieży, usamodzielnianie się, niewidzialność bezdomności młodzieży